

Omvandrende Helligtrekongerstjernesangere i Thy og Hanherrederne.

Af J. YDE KIRK.

HISTORIKEREN TROELS LUND mener, at det er gaaet med Helligtrekongerdags Festerne som med andre kristne Fester, at de er omplantede fra Hedenskabet og omdannede efter det kristne Behov, og at Stjernen rimeligvis ogsaa har været knyttet til samme Aarstid, som vi nu har Helligtrekonger, inden den katolske Kirke begyndte med de kirkelige Skuespil, de saakaldte Mysterier, der knyttede sig til Helligtrekongertiden. Disse tilsigtede en levende Fremstilling af de hellige Trekongers Vandring og Komme til det nyfødte Jesusbarn, og de skildres saaledes¹⁾

”Hovedrollerne udførtes af tre Geistlige, klædte som Konger. Foran dem bares en Stjerne paa en Stang mod hvilken den ene af Kongerne pegede med sin Stav. Rundt om, hvor de drog syngende frem, sluttede Lægmand sig til dem med Offergaver, og tilsidst endte Toget i Kirken, hvor en større Stjerne lyste over Alteret. I Kirken modtoges de af andre Geistlige, der ligeledes under Sang spurgte Skaren, hvad den søgte, og paa Svaret: den nyfødte Jesus, droges et Forhæng til Side, og en Krybbe med Himmelkongen viste sig. Ved Synet heraf knælede alle under Lovsang og ofrede deres medbragte Gaver.”

I Matth. 2,1, hvor der fortælles om de Vise af Østerland, nævnes der ikke, hvor mange, og de betegnes ikke som Konger, men som Vise af Østerland. Det er den kristne Overlevering, der har fastsat deres Antal til 3 og gjort dem til Konger. Troels Lund fortæller herom saaledes:

”De Vise fra Østerland ophøjedes paa bedste Maade. Først blev deres Tal bestemt til 3 efter de 3 Slags Gaver: Guld, Røgelse og Myrra. Saa opdagedes det, at det var Konger ved Navn Caspar, Melchior og Balthasar, og endelig, at den ene var en Neger, saa at de i Forening kunde betegne alle Jordens Folkeslag.”

Ved Reformationens Indførelse bortfaldt den kirkelige Del af denne Helligtrekonger Fest, men Optogene fortsattes fremdeles, og det blev andre end de Gejstlige, der nu fik Offergaverne; til at begynde med var det for det meste Skolepeblinger. Fra Hus til Hus, Byen rundt og ud paa Landet, vandrede Toget omkring Helligtrekongers Aften og hele Helligtrekongerdagen fra tidlig Morgen til sildig Aften. Optoget var ofte meget anseligt. Forrest bares en Stjerne paa en Stang. Stjernen kunde drejes rundt, og indeni var anbragt et Helligtrekongers Lys. De hellige tre Konger var hvidklædte. Paa Hovedet bar de høje Papirs Huer med Flitterguld, og en af dem var sværtet sort i Ansigtet for at fremstille en Neger. De ledsagedes af en ”Judas” med en Pengepung, hvori Gaverne opsamledes. Josef og Maria var ogsaa med, Maria bærende Jesusbarnet enten i en Vugge eller i en Pose paa Ryggen, og Josef klædt som en gammel Mand med en Økse i Haanden og

en mægtig Pukkel paa Ryggen. Somme Tider kunde man ogsaa i Optoget se Kong Herodes, den gamle Simeon, en Nar, en Præst og flere. Den hele Forestilling ledsagedes fra først til sidst af Sang, snart i fortællende Form, snart Vekselsang mellem de forskellige Personer. Mange af disse Sange er bevarede baade i England, Tyskland og Frankrig. Sangene er naaet til os i Skandinavien mærkede af Tidens Tand og med mange Omskrivninger og Variationer. Den ældste danske Stjernesang er trykt 1641 og begynder saaledes:

”God Aften, god Aften baade Mand og Kvind,
Husbonden med al hans Husgesind.
Gud giver eder et lykksaligt Nytaar,
Fra al Ulykke eder Gud bevaar.”

Dr. phil. Marius Kristensen har skrevet en Afhandling om ”En Helligtrekongervise og Helligtrekongerdans i Danmark”, og heri gengiver han denne gamle danske Stjernesang med 31 Vers²⁾. Den er utvivlsomt blevet mest brugt paa Øerne og i Skaane, Halland, Blekinge. Selvfølgelig har Evald Tang Kristensen ogsaa faaet optegnet en Del Eksempler paa Helligtrekongerviser. Saaledes:

”Med denne Stjerne, som vi nu her har,
ville vi kun alene erindre
den Stjerne, de Vise fra Østerland blev var,
da de søgte Jesus at finde;
og der, hvor de saa den Stjerne at staa,
var Huset, hvor Jesus var inde.”

”Jeg ønsker eder alle et glædeligt Nytaar med
Himmelens Gud i det høje,
med Glæde og Velstand i hver en Vaar,
gid Gud jer vil Glæde tilføje!
Nu siger jeg Tak,
Guds Fred og god Nat,
og Ønsker Guds Fred over eder.”³⁾

Det fremgaar tydeligt af de mange Breve, jeg har modtaget saa at sige fra hele Landet, at denne Form for Helligtrekongervisen har været mest brugt i Jylland, ja, i Thy og Han Herrederne vistnok udelukkende. Mangfoldige Varianter findes de forskellige Steder, og dog kan man i Stroferne finde den samme Kilde, hvoraf der i Aarhundreder har været øst. Tit er vedføjjet Skæmtevers som f. Eks.:

”Der hopper en Høne, der springer en Kat,
saa ta'r vi vor Hat og siger god Nat.”

”Som haar paa en høne og fjeder paa en katt,

¹ Troels Lund, Dagligt Liv i Norden, Udg. 1929, VII Bog S. 60.

² Danske Studier 1925, S. 55 o. flg.

³ Jydsk Almueliv IV Afdeling S. 144.

saa beder eder alla redeliga gossar godnatt.”
(Marius Kristensen: Side 63 og Side 65).

”Jeg ønsker eder alle et glædeligt Nytaar
med alt, hvad eder kan fornøje:
Et stumpalet Lam og et rundrøvet Faar,
en trebenet Kat med et Øje.
To Kyllinger smaa med ingen Haar paa
og Vuggen paa Gulvet mon dundre.”
(Evald Tang Kristensen, Side 146).

Foruden den særlige Stjerneviser sang Stjernevandlerne
i Almindelighed ogsaa Salmer, især de to:

De hellige tre Konger saa hjertensglad, og Dejlig er den
Himmel blaa.



Helligtrekongerstjerne i Morslands Museum i Nykøbing.

Stjernen bares altid - som nævnt - paa en Stang. Den var anbragt paa en fra Stangen udgaaende vinkelret Akse, saaledes at den kunde drejes rundt. Troels Lund mener, at netop denne Runddrejning, der slet ingen kristelig Tilknytning har, tyder paa, at en saadan runddrejende Stjerne paa Stang har været i Brug ogsaa i den hedenske Tid. Den var altid lavet med saa stort Hulrum, at der kunde anbringes Lys inden i, og den var almindeligvis pyntet med Billeder af Josef og Maria. Den kunde laves af olieret Papir, men endnu bedre af fint garvet, gennemsigtigt Skind. Paa Museet i Rønne staar en Stjerne, som er rund uden Stjernespids; men de allerfleste Stjerner var med Stjernestraaler, der i yderste Spids var forsynet med Dusk. Straalernes Antal kunde være forskelligt. Det mest almindelige var fra 6-8 Straaler. I alle Beskrivelser, jeg har læst, og i de allerfleste Breve, som jeg har faaet, skildres det, hvorledes Stjernerne var overklistede med farverige bibelske Billeder, hvilket gjorde stærkt Indtryk paa Beskueren, naar Lyset inde i Stjernen var tændt og den drejedes rundt.

De kunde ogsaa, som Tilfældet er med den her afbildede Stjerne, være rigt beslaaet med blanke Polstersøm, røde, hvide og blaa Emaljesøm. Denne Stjerne har været ombaaret af en af Stjernebærerne paa

Mors, Rasmus Pedersen fra Sdr. Draaby. Saa vidt jeg kan se, ligner den i høj Grad den Stjerne, jeg saa Søren Eriksen fra Sennels gaa med.

Troels Lund har en ganske kort Omtale af Stjernebærere i Thy, og som Kilde hertil angiver han en Artikel om Julen af H. V. Lund i det danske ”Morgenbladet” 1882 Nr. 2. Naar jeg saa søger denne Kilde paa Det kgl. Bibliotek i København, saa staar der saaledes:

”I Thy var Processionen og de hellige tre Konger faldne bort, og der var kun bleven tilbage en Mand og en Kone (Josef og Maria), der gik omkring med en oplyst Papirstjerne paa en Stang og sang en saa vidt vides meget gammel Sang. Dette var de saakaldte Stjernemænd. I 1861 eller 62 blev dette imidlertid forbudt af Politimesteren i Thisted som Tiggeri, thi baade Stjernemændene og Helligtrekongernarrene var fattige Folk, der paa denne Maade søgte at faa et Par Skilling.”

I Thisted Amtsavis for 30. December 1861 findes følgende⁴):

”Forbud mod ”at gaa med Stjerne”.

Da jeg har erfaret, at flere Personer give sig af med den Industri, som de kalde ”at gaa med Stjerne”, og dermed kun pleje deres Hang til Omflakken og Betleri, saa forbydes enhver saadan Omløben saavel i Byen som paa Landet, og hvo der gjør sig skyldig i Overtrædelsen af dette Forbud, vil blive anholdt og straffet.

Politikammeret i Thisted, d. 25de Decbr. 1861.
U. SCHOU.”

Hvor kraftigt og hvor længe dette Forbud har virket, er vel ikke godt at sige; men i hvert Fald viser min egen Erfaring fra Barndoms- og Ungdomstiden og de mange Breve, jeg nu har modtaget, at der i Aarene fra midt i Tredserne til omkring 1900 var mindst en Snes omvandrende Stjernesangere i Thy og Han Herrederne, og dem skal jeg nu kort omtale.

Tømrer Andr. Jensens Søn, Thingstrup, M. Chr. Korsholm, i mange Aar Smed i Sir ved Holstebro, nu boende i Holstebro, 80 Aar gl., fortæller om to Stjernemænd fra Thisted, der gik i Thisted og Omegn under Navnet ”De faldne Krigere”. Smed Korsholms Brev har den særlige Interesse, at han kan huske og gengive et Skæmtevers, som de sang. Han gengiver det saaledes:

”Nu vil vi jer ønske et glædeligt Nytaar
med alt, hvad kan eder fornøje.
Med Høns og med Ænder, med Køer og Faar
og en Kat paa tre Ben med eet øje.
To Kyllinger smaa med ingen Fjeder paa,
en Vugge paa Gulvet at lulle.”

Han skriver, at de sang Verset med Melodien: Saa vil vi nu sige hverandre Farvel. De sluttede med at synge:

”Nu siger vi god Nat,
for Gaven Tusind Tak.
Gud lønne eder, som bor i det høje.”

Skæmteverset er næsten enslydende med det ovenfor gengivne fra Evald Tang Kristensens Bog Side 146, og det bemærkelsesværdige er, at det her godtgøres, at det er brugt i Thy. Marius Kristensen skriver i sin Afhandling, at

⁴ Meddelt af Togfører Svalgaard, Thisted.

det ikke ser ud til, at den sjællandske skæmtende Afslutning paa Helligtrekongervisen har bredt sig til Jylland. Men det maa den jo altsaa alligevel have gjort. I Brevene til mig er der da ogsaa flere Vidnesbyrd om, at Skæmteverset har været brugt i Vendsyssel og Himmerland.

Bemærkelsesværdig er ogsaa 3. Linie i det af Smed Korsholm gengivne Vers:

”Med Høns og med Ænder, med Køer og Faar.”

3. Linie i Verset, som det gengives af E. T. K., lyder saaledes:

”Et stumphalet Lam og et rundrøvet Faar.”

De Vers, jeg har faaet gengivet fra Vendsyssel og Himmerland, bruger samme mere kraftige Skæmtelinie som Udtryk for, ”hvad eder kan fornøje”.

Vi Thyboer har ellers Ord for at være dygtige til at bruge Kraftudtryk, men her har vi altsaa ikke været de ”villeste”.

Enkefru Trine Harbo Petersen, som er født i Nors Havreland, men nu bor i Thisted, fortæller, at hun to Gange i sit Barndomshjem har hørt Stjernesangerne Johs. Holst's Hustru Dorthea fra Hundborg og hendes Søn. Sønnen bar Stjernen. Det er ikke lykkedes mig at faa nærmere Oplysning om disse to.

Kr. Lykkes Enke, Sønderhaa, Datter af Møller Lars Dybdahl, Hundborg, skriver saaledes: ”Jeg er født 1864. Jeg kan huske, at da jeg var en lille Pige omkring 8 Aar, saa jeg en Dag en Mand og en Kone komme gaaende. Manden havde en stor Genstand paa Ryggen. Da de standsede ved Fordøren, tog han Genstanden af Ryggen og stillede den foran sig. Det var en stor Stjerne, og nu begyndte den at køre rundt og at glimte og tindre. Saa sang de begge to en lang Salme. Vi kom allesammen ud og hørte paa dem, og Fader gav dem lidt Penge. Jeg husker endnu, at jeg var saa betaget, som om det var den virkelig Julestjerne, jeg saa.”

Den lange Salme har rimeligvis været Stjernevisen.

I Østerildegnen var der mange Stjernemænd, og de kom langt omkring. Saaledes fortæller nuværende pens. Skovfoged O. Bang, Moselund, at Stjernemænd fra Østerild kom til hans Barndomshjem Djernæs Mølle i Vang Sogn. Mange Breve har jeg modtaget om de Østerild Stjernevandrere. Særlig værdifulde Oplysninger har jeg faaet fra Fru Maren Vinther, Øsløs.

Nu nævner jeg dem her allesammen. Nogle fulgtes ad to og to, andre gik alene. Søren Frederiksen, Jens Jul, Kristen Andersen, Hans Jul, Peder Eriksen, Ajs Yvl, Ajs Pusk og Anders Eriksen, Lønnerup, som var Broder til Søren Eriksen, Sennels.

Søren Frederiksen og Jens Jul fulgtes ad. Den nu 82-aarige Anders Hokser i Ginnerup, som er født i Østerild, fortæller saaledes om dem: ”Søren Frederiksen var i sin Ungdom blevet bidt af en Hugorm, hvilket bevirkede, at han fik en daarlig Fod og nu gik ved to Stokke. Jens Jul maatte derfor bære Stjernen fra Sted til Sted, men naar de kom ind, tog Søren Føringen. Jens skulde staa ved venstre

Side, og glemte han det, vinkede Søren ham paa Plads. De begyndte Juledag og blev ved til Fastelavn.”

Fru Mariane Kjeldsen, Aggersund, fortæller om to Stjernevandrere derfra Egnen: Jens Jakobsen og Mads Kr. Jensen. De gennemvandrede ogsaa Vest Han Herred og kom bl.a. til Klim, Thorup og Skræm, hvor hendes Fader var Lærer. Hun fortæller, at den ene bar en Kurv til Sulevarer og Brødet, som de fik, og den anden en Pung til Skillingerne. Hændte det, at de fik en Firskilling, var Glæden stor. Det var en hel Dagløn i de Tider. Hun skriver, at hendes Mand har set dem komme hjem med Kurven fuld og Penge i Posen. Da kunde Øjnene straaale paa Forældre og Søsken, naar de saa de mange gode Gaver.

August F. Schmidt fortæller i sin Bog Morsingboer i gamle Dage (1930) Side 170 følgende:

”Til Andrup kom Pi Kanstrup fra Hannæs, Mads Bæk og Inger fra Thy. Inger havde en Tromme med Klokke paa, som hun trakterede rent forfærdelig. Det var et lystigt Par. Naar de kom, skulde der altid være Dans i Byen, og det gik med Skæmt og Løjer. Der fortæles, at de boede i en gammel Kæmpehøj ovre i Thy, og det gjorde jo, at der var noget mystisk over Parret.”

I mange af de Thybreve, jeg har faaet, fortælles der om Mads Bæk og Inger, der boede i en Høj. Meget tyder paa, at det er de to, der sigtes til i det danske ”Morgenbladet”, hvor der jo som nævnt fortælles, at i Thy gik en Mand og en Kone (Josef og Marie) omkring med Stjernen. Denne Antagelse støtter jeg især til Oplysninger, skriftlige og mundtlige, som jeg har modtaget fra Skræddermester og Manufakturhandler C. K. Hammer, Rødovre. Han er født og opvokset i Hillerslev Havreland og har lært Skrædderiet i Thisted.

Thybrevene fortæller ogsaa om Mads Bæk og Inger som et lystigt Par. Især skildres Mads Bæk som en Spilopmager og lystig Fyr, der kyskede sin Kone, ogsaa under Sangen, og som kunde faa sin Mund til at sige alt, dog ingen Uhøviskheder eller Uhøfligheder. Han vilde blot mere Folk med sin Snak og sine Kunster, og det kunde han.

Søren P. Visby Bunch, Aarup, fortæller bl. a. følgende om ham:

Engang var han kommet paa Tørvearbejde i en Mose. Han tilbød da sine Medarbejdere, at han vilde bisse som en Ko over Stok og Sten og Tørvegrave, hvis de vilde give ham en Mark. De slog til. Mads var en god Svømmer og satte til stor Morskab gennem en Tørvegrav, men saa bissede han ud i de nyæltede Tørv, og her blev han ved at hoppe og springe, til de maatte love ham to Mark for at holde op. Tre Mark ekstra tjent; det var vel nok et godt Tillæg til Daglønnen.

De var næsten altid paa Vandring, mens de boede i Højen, enten med Stjernen eller med Violinen og Trommen. De kunde begge spille Violin, og da Mads gerne vilde danse med Madammen i Huset, maatte Inger saa haandtere Violinen imens.

Lærer Anton Kristensen, Koldby, forhen Harring Skole, fortæller, at de havde gravet sig ind i Ravnshøj ved

Landevejen i Stagstrup. Men herfra flyttede de til Thisted, hvor de spillede og sang til Dans i de smaa Restauranter. For hver Dans gik Tallerkenen rundt til Indsamling.

Til sidst maa jeg oplyse lidt om Søren Eriksen, Sennels, der er den eneste af Stjernevandlerne, jeg personlig husker, og som jo er den egentlige Aarsag til, at jeg er kommet til at fremdrage disse Minder. Mange Brevskrivere har ogsaa fortalt om ham, og her maa jeg særlig nævne Fru Karen Bangsgaard, ”Rank”, Jyllandsallé, Thisted, fhv. Slagtermester Emanuel Pedersen, Thingstrup, og Proprietær Sloth Odgaard, Nørre Ullerupgaard, der har gjort sig den Ulejlighed to Gange at tage til Sennels og granske Kirkebøgerne, saa jeg gennem Hr. Odgaard har Søren Eriksens Data derfra.

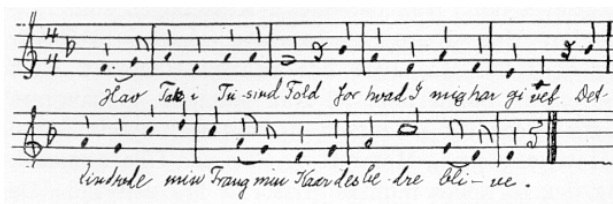
Inden jeg skriver om Søren Eriksen, vil jeg dog komme med en Oplysning, foranlediget ved et af Brevene fra Fru Bangsgaard. Hun skriver: ”Kunde det ikke tænkes, at Kommunen har hjulpet fattige Folk til saadan en Stjerne, for at de kunde tjene en Skilling derved?” Jo, det kunde sikkert godt tænkes. Togfører Svalgaard har meddelt mig, at der efter et Møde i Thisted Fattigkommission d. 14. Decbr. 1841 i Forhandlingsprotokollen staar: ”Erik Thorndahls Enke mødte og forlangte en Stjerne. Afslaaet! Forlangte derefter en Rok. Forstanderne lovede at skaffe hende en saadan.”

Søren Eriksen er født i Østerild d. 1. Novbr. 1821. Hans Forældre var Erik Smed, Østerild, og Hustru Ane Marie Gregersdatter. Den 17. Juli 1851 blev han gift med Else Margrethe, der er født 1. Marts 1824. Han døde i Sennels 28. Januar 1903 og ligger begravet der. Han betegnes i Kirkebogen som Indsiddet. Hans Enke Else overlevede ham i 13½ Aar og døde 26. Maj 1916 hos Sønnen Husmand Erik Sørensen, Sønderhaa, 92 Aar gammel. Ogsaa hun ligger begravet i Sennels. I flere Aar havde Søren Høsttjeneste paa Momtoft og Else paa Ullerupgaard, og der fortælles muntre Historier fra den Tid. De havde mange Børn, og et Par af dem var altid med, naar Søren gik med Stjernen. Deres smukke Barnestemmer bidrog meget til den Højtidsstemning, der kunde være, naar Søren drejede Stjernen, og Sangen tonede i Stuen, hvor de stod. Denne var jo dengang gerne lav og lille. At Søren Eriksen ogsaa har sunget Stjernevisen, fremgaar af de Oplysninger, Hr. Hammer har givet mig; men af Brevene fremgaar det, at han især har sunget mange Salmer: Lover Herren, han er nær, De hellig tre Konger saa hjertensglad, Da Døden slog

Herodes ned og Dejlig er den Himmel blaa. Saa vil vi nu sige hverandre Farvel. Men Søren Eriksen var ogsaa selv Forfatter og Komponist. Han sluttede gerne med følgende Vers, som han sikkert selv havde sat sammen og sat Melodi til:

”Hav Tak i Tusind Fold,
for hvad I mig har givet.
Det undrede min Trang,
min’ Kaar des bedre bliver.”

Min Søster, Enkefru Johanne Sørensen, kunde huske Verset og Melodien og sang det for Barber og Organist Harald Nielsen, Hørdum, som nedskrev Melodien paa Noder. Den lyder saaledes:



Hensigten hermed er ikke at søge i Kunstværdien, men i den Kulturværdi, det har at bevare gamle Skikke og Sæder i Mindet.

Maa jeg til Slutning bringe alle, der har skrevet til mig og ydet mig Bistand, min varmeste Tak. Foruden de i Afhandlingen nævnte ogsaa Apoteker Olufsen, Nykøbing, Postmester Klitgaard, Hjørring, samt Dagspressen, der velvilligst har optaget mine Henvendelser.

(Historisk Årbog for Thisted amt 1938, side 107-120)